ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷର ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପ୍ରହରାଜ

ଚିନ୍ତାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ

କଟକ ନିମିଚଉଡ଼ି ଛକରୁ ଏକ କଚ୍ଚା ରାସ୍ତା ଲମ୍ବିଯାଇଛି ସର୍ପିଳ ଗତିରେ କାଠଯୋଡ଼ି ନଦୀ କୂଳକୁ । ଦିନେ ଚାଲିଥାଏ ସେହିପଥ ଦେଇ ମୁକ୍ତ ବାୟୁ ସେବନ ପୂର୍ବକ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣରେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ପଶ୍ଚିମାକାଶରେ ଅସ୍ତକାଳୀନ ଆରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ସୃଷ୍ଟି କରିସାରିଥାନ୍ତି । ଚାରିଆଡ଼ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗୁଥାଏ । ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବାର ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଏହି ଭାଷାକୋଷ ଗଳି ଦେଇଗଲେ ନଦୀ କୂଳରେ ପହଞ୍ଚିବି ବୋଲି ଜଣେ ପଥଚାରୀଙ୍କଠାରୁ ସୂଚନା ମିଳିଲା । ଭାଷାକୋଷ ଶବ୍ଦଟି ମୋ' ମନରେ ଆବେଗ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ଚିନ୍ତା କଲି ଏଇ କ'ଣ ସେହି ଭାଷାକୋଷ ଯିଏ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅର୍କକ୍ଷେତ୍ରର ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ବିନ୍ଧାଣୀ ବିଶୁ ମହାରଣା କ'ଣ ସେହି କଟକ ଜିଲ୍ଲା ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱରପୁର ଗ୍ରାମର ଖ୍ୟାତନାମା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନରସିଂହ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସୁଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ତଥା ଉତ୍କଳ କାହାଣୀ, ଢଗଢ଼ମାଳି ବଚନ, ଭାଗବତ ଟୁଙ୍ଗିରେ ସନ୍ଧ୍ୟା, ବାଇମହାନ୍ତି ପାଞ୍ଜି, ଦୁନିଆର ହାଲଚାଲ, ବାଈନାନୀଙ୍କ ବୁଜୁଳି, ମିଆଁ ସାହେବଙ୍କ ରୋଜନାମଚା ପ୍ରଭୃତି ପୁସ୍ତକର ସ୍ରଷ୍ଟା, ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ମୁକୁଟ ଶିରୋମଣି ଓ ଅଭିଧାନ ଜଗତର ନିର୍ବିବାଦୀୟ ସମ୍ରାଟ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷର ପ୍ରଣେତା ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ।

ଦିନ ଥିଲା ଏକଦା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଭିଧାନର ଅଭାବ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରକାଶନ ପୂର୍ବରୁ କେବଳ ଆର୍ମସଜନଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର୍ଥ ଅଭିଧାନ, ଜଗନ୍ନାଥ ରାଓଙ୍କ ଉତ୍କଳ ଅଭିଧାନ, ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସୁଖବୋଧ ଅଭିଧାନ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ଶବ୍ଦ ତତ୍ତ୍ୱବୋଧ ଅଭିଧାନ ଜନପ୍ରିୟତା ହାସଲ କରିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ଦାଶଙ୍କ ସମେତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ବିଦ୍ୟାନଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଅଭିଧାନର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଛି ।

ଗୋପାଳ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଷାକୋଷର ଜନ୍ମଜାତକ ଗବେଷଣାରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ଏହି ଅଭାବ ଦୂର କରି ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଧାନ ପ୍ରଣୟନ କରିବାକୁ କଟକ କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ମିଷ୍ଟର ହଣ୍ଡରସନଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କଲା । କ୍ରମେ ଅମୂଲ୍ୟ ଭାଷାକୋଷ ସଂକଳନ ଆଶା ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା ।

ମନ ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ପାଇଁ ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ଭାଷାକୋଷର ପ୍ରଣୟନର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତିକୁ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ ଅଭିଯାନ ପ୍ରାଥମିକତା ରୂପେ ଗୃହୀତ ହେଲା । ୧୯୧୩ ମସିହାରୁ ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଶୁଭାରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ଦେଶଜ ତଥା ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ସେ ବହୁ ଅଞ୍ଚଳ ଭ୍ରମଣ କରି ସଫଳକାମୀ ହେଲେ । ନିଜ ସହଯୋଗୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଓ ବିଦେଶୀ ଗବେଷକଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ବହୁ ଶବ୍ଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ପୋଥିମାନଙ୍କରୁ ଅନେକ ପୁରାତନ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦ ସଂଗୃହୀତ ହେଲା । ଆଇନ ବ୍ୟବସାୟ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ତାଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ସଫଳକାମୀ କରାଇଲା ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରବାହମାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ବହୁ ଦେଶଜ ତଥା ପାର୍ଶି ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଶବ୍ଦ ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବଲପୁର ଓ ତତ୍‌ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଇଲାକାରେ ବ୍ୟବହୃତ ଅନେକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଶବ୍ଦାବଳୀ ଓ ବୋଲିରେ ପ୍ରଚଳିତ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଭାଷାକୋଷ ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଲା । ସେହି ସଂଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟକାରୀଙ୍କ ନାମ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣଯୋଗ୍ୟ । ଇମ୍ପେଲାର ଭକ୍ତଚରଣ ପତି, ସମ୍ବଲପୁରର ଗୋପୀନାଥ ଶତପଥୀ, ଗାଙ୍ଗପୁରର ଚୂଡ଼ାମଣି ନାୟକ, ମେଦିନପୁରର ରାଧାନାଥ ପତି, ସିଂହଭୂମିର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଜୟପୁରର ବିକ୍ରମଦେବ ବର୍ମା, ଗଞ୍ଜାମର ଜୟକୃଷ୍ଣ ଚ୍ୟାଉପଟ୍ଟନାୟକ, ବାଲୁଗାଁର ଡାକ୍ତର ରାଧାଚରଣ ପଣ୍ଡା ତଥା କଟକ ବାପିଷ୍ଟ ମିଶନାରୀ ପାଦ୍ରି ହୁବେଲ ସାହେବଙ୍କ ନାମ ସର୍ବାଗ୍ରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବହୁ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ଓ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେଲା ।

ଏହିପରି ୧୯୧୩ ମସିହାରୁ ୧୯୧୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ସାତବର୍ଷରେ ବହୁ ଶବ୍ଦ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରିଲା । ତତ୍‌ପରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପୃଥକୀକରଣ ଓ ଅକ୍ଷର କ୍ରମାନୁସାରେ ସଜ୍ଜିକରଣ ତଥା ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ପ୍ରସ୍ତୁତି । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁ ରୂପେ ସଂପନ୍ନ କରିବାକୁ ପ୍ରାୟ ନ'ବର୍ଷ ବ୍ୟୟିତ ହେଲା । ୧୯୨୭-୧୯୨୮ ମସିହା ବେଳକୁ ଶବ୍ଦକୋଷର ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଲା ।

ବହୁ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତ ତଥା ବିଦ୍ୟାନ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସେହି ମହାର୍ଘ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନାରେ ଅକୁଣ୍ଠ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ହେଲେ ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ଦାଶ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରଥ, ନାରୀ କବି ଅପର୍ଣ୍ଣାଦେବୀ, ଶଶିଭୂଷଣ ରଥ, ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ନିରଞ୍ଜନ ନିୟୋଗୀଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ ପାଠ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଦିଗରେ ଇଂରାଜୀ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ଡିଭିଜନର କମିଶନର ଚପ୍ଲିସ ସାହେବ ବଙ୍ଗଳା ନିମନ୍ତେ ଯତୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ରାୟ ଓ ସତ୍ୟଶଙ୍କର ମୁଖାର୍ଜୀ, ହିନ୍ଦୀ ପାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଝାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସମସ୍ୟା ସମାଧାନ ନିମନ୍ତେ ବିଦ୍ୱାନ ଅଧ୍ୟାପକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ପଣ୍ଡିତ କୁଳମଣି ଦାଶ, ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି, ଅଗଣି ଦାଶ ଓ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଅଭିଧାନର ନାମକରଣ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ନିମକ ସଚ୍ଚା ଓ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତିର ନାଗରିକ ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ସାଦର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକରି ଅଭିଧାନର ନାମ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇଲେ ।

ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ନିମନ୍ତେ ଗଠିତ 'ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ବିବର୍ଦ୍ଧନ ସମିତି'ର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ୧୯୨୭ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସ ୨୬ ତାରିଖରେ କଟକରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏକ ଶବ୍ଦକୋଷର ଅଭାବ ସମିତିର ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ପ୍ରହରାଜ ଏହାର ସଭ୍ୟମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ନିଜ ଅଭିଧାନର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ତାହା ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେଲା । ରେଭେରେଣ୍ଡ ଏଚ୍.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ. ପେକ ସାହେବଙ୍କ ସମେତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଡିରେକ୍ଟର ଲାମ୍ବର୍ଟ ସାହେବ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ତାହାର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା କଲେ । 'ସମାଜ' ଓ 'ଆଶା' ସମ୍ବାଦପତ୍ର, 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରପତ୍ରିକା ସମସ୍ୱରରେ ତାହାର ଜୟଗାନ କଲେ ।

ସେହି ଶବ୍ଦକୋଷର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ଆକାଂକ୍ଷିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ମାତ୍ର ଅର୍ଥାଭାବ ଦେଖାଗଲା ।

୧୯୨୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରେଭେରେଣ୍ଡ ପେକ ସାହେବ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ନିକଟରେ ସେହି ଅଭିଧାନ ମୁଦ୍ରଣ ନିମନ୍ତେ ଆନୁମାନିକ ତିରିଶ ହଜାର ମୁଦ୍ରାର ବ୍ୟୟ ହିସାବ ଦାଖଲ କଲେ । ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କ ସୁପାରିଶ କ୍ରମେ ସେଥିପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାରଙ୍କଦ୍ୱାରା ୧୯ ହଜାର ଟଙ୍କାର ମଞ୍ଜୁରୀ ମିଳିଲା । ଭାଷାକୋଷ ପ୍ରତିଖଣ୍ଡର ମୂଲ୍ୟ ପଞ୍ଚତିରିଶ ଟଙ୍କା ରଖାଯିବ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଲା । ଚିର ଆକାଂକ୍ଷିତ ଅମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର କ୍ରେତା ସଂଗ୍ରହ ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଖ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଏକଶହ ଚଉଦ ସେଟ୍, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସରକାର ପଚାଶ ସେଟ୍, ବଙ୍ଗ ସରକାର ଦଶ ସେଟ୍ ପୁସ୍ତକ କ୍ରୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ସୋନପୁର ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ସମେତ ବହୁ ରାଜା, ଜମିଦାର ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ କ୍ରୟ କରିବାକୁ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଶ୍ରୀ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ମନସମୁଦ୍ରରେ ଜୁଆର ଉଠିଲା । ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ ସେ ଅଭିଧାନ ଛପା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ରତ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଇନ ବ୍ୟବସାୟରେ ଭଟ୍ଟା ଦେଖାଦେଲା । ନିଜ ଜମିଦାରୀର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ ପାଇଁ ସମୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ମାନସ ସନ୍ତାନର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଖର୍ଚ୍ଚର ଭରଣା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାଣ୍ଠିରୁ କିଛି ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନିଜ ଗୃହର କିଛି ଅଂଶ ଭଡ଼ାସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କଲେ, ଏହି ଦୁଃସମୟରେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଭାଗ୍ୟାକାଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଚାନ୍ଦ ଉଦିତ ହେଲେ । ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ୧୯୨୮ ମସିହାରେ କଳାହାଣ୍ଡି ରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଏକ ହଜାର ଟଙ୍କା, ବର୍ଦ୍ଧମାନ ମହାରାଜାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଦୁଇଶହ ପଚାଶ ମୁଦ୍ରା, ଚିକିଟି ଜମିଦାରଙ୍କଠାରୁ ଛଅ ଶହ ଟଙ୍କା ଅନୁଦାନ ମିଳିଲା । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ରାଜା, ଜମିଦାର ଓ ଅନେକ ସଂସ୍ଥାଠାରୁ ଏହି ମହାର୍ଘ ଗ୍ରନ୍ଥ କ୍ରୟ ଓ ଅର୍ଥଦାନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ଫଳରେ ଫିକା ପଡ଼ିଯାଇଥିବା ଆଶା ପୁନଶ୍ଚ ଆଲୋକିତ ହେଲା । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପ ଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଦେଓଙ୍କ ଆଠ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦାନ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ପ୍ରହରାଜଙ୍କର ଆନନ୍ଦର କାରଣ ହେଲା । ତାଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ସମେତ ମାନସିକ ପ୍ରେରଣା ଗ୍ରନ୍ଥକାର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଉତ୍ସାହିତ କରାଇଲା । ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ତାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେଓଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ଅଭିଧାନର ନାମକରଣ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ । ନିମକ ସଚ୍ଚା ଓ ସାଧୁ ପ୍ରକୃତିର ନାଗରିକ ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ସାଦର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷାକରି ଅଭିଧାନର ନାମ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ରୂପେ ପରିଚିତ କରାଇଲେ ।

ଛପେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ଥିବାବେଳେ ନିମାପଡ଼ା ଜୁବୁଲି ହାଇସ୍କୁଲର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ବିନାୟକ ଦାଶ ଓ ବହୁ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସୌଭାଗ୍ୟାକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣମୀଚାନ୍ଦ ସର୍ବଦା ରୂପେଲି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଧରାକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିନଥାଏ । ତାହା ଗ୍ରହଣ କାଳର ରାହୁଦ୍ୱାରା ଦିନେ ଗ୍ରାସିତ ହୁଏ । ସେହିପରି

ଭାଷାକୋଷର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଳୟରେ ବହୁ ଆଶଙ୍କା ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଲା । ବହୁ କଷ୍ଟାର୍ଜିତ ଶବ୍ଦାବଳୀକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସ୍ଥାନିତ କରିବା ସମ୍ଭାବନାରେ କାଳିମା ଦେଖାଦେଲା । ଅର୍ଥାଭାବ ଦୂର ପାଇଁ ବହୁ ଶୁଭେଚ୍ଛୁ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଲେ, କିନ୍ତୁ କୃତ ସଂକଳ୍ପ ପ୍ରହରାଜ ସେହି ଅନୁରୋଧକୁ ସବିନୟ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାଦପଦ ହୋଇନଥିଲେ ।

ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଭାଷାକୋଷରେ ସ୍ଥାନିତ ମୋଟ ଶବ୍ଦ ସଂଖ୍ୟା ଏକଲକ୍ଷ ପଞ୍ଚାଅଶୀ ହଜାର ଓ ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା ନଅ ହଜାର ପାଞ୍ଚଶତ ତିନି । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଏକସ୍ତରୀଟି ବିରଳ ଫଟୋଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବହୁ କଥିତ, ପ୍ରଚଳିତ, ଅପ୍ରଚଳିତ ଜନକଥିତ ଶବ୍ଦ ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ବୈଦେଶିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ସବୁ ଶବ୍ଦକୁ ଭାଷାକୋଷରେ ସ୍ଥାନିତ କରିବା ଫଳରେ ଶବ୍ଦକୋଷର ନବକଳେବର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଚିର ବନ୍ଦନୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧି ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ହୋଇଉଠିଲା । ଫଳସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରନ୍ଥ କ୍ରୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସ୍ୱ-ଅଙ୍ଗୀକାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହେଲେ । ଏହି ଅର୍ଥାଭାବ କାରଣରୁ ୧୯୩୫ ସାଲ ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶନ ସମାପ୍ତି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗୃହୀତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ୧୯୩୧ ସାଲରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇସାରିଥିଲା ।

ତେଣୁ ଶୁଭକାର୍ଯ୍ୟର ପରିସମାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଅର୍ଥ ଓ କ୍ରେତା ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ବହୁ ରାଜା, ଜମିଦାର, ମଠମହନ୍ତ ଓ ବ୍ୟକ୍ତି, ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହେବାକୁ ଗ୍ରନ୍ଥାକାର ଶ୍ରୀ ପ୍ରହରାଜ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଫଳରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜା ପ୍ରତାପଚନ୍ଦ୍ର, ବଲାଙ୍ଗୀର-ପାଟଣା ମହାରାଜା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ସିଂହଦେଓ, ପାରଳା ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଓ ଜୟପୁର ମହାରାଜା ବିକ୍ରମ କେଶରୀ ଦେଓ ବର୍ମା ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ କର୍ମକର୍ତ୍ତା, ବିହାର-ଓଡ଼ିଶା ଗଭର୍ଣ୍ଣର, ହାଇକୋର୍ଟର ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତି ପ୍ରଭୃତି ଶୁଭେଚ୍ଛୁଙ୍କର ଦାନ ଓ ଉତ୍ସାହ ମିଳିଲା । ସପ୍ତମ ଖଣ୍ଡ ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା, ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ବ୍ୟୟିତ ହେବା ଅନୁମିତ ହୁଏ ।

ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଯେ ଭାଷାକୋଷରେ ସ୍ଥାନିତ ମୋଟ ଶବ୍ଦ ସଂଖ୍ୟା ଏକଲକ୍ଷ ପଞ୍ଚାଅଶୀ ହଜାର ଓ ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା ନଅ ହଜାର ପାଞ୍ଚଶତ ତିନି । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଏକସ୍ତରୀଟି ବିରଳ ଫଟୋଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବହୁ କଥିତ, ପ୍ରଚଳିତ, ଅପ୍ରଚଳିତ ଜନକଥିତ ଶବ୍ଦ ତଥା ଆଞ୍ଚଳିକ ଓ ବୈଦେଶିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ମତରେ ଭାଷା ଏକ ଚିରସ୍ରୋତ ନଦୀ ଓ ଫଳନ୍ତି ଜୀବନ୍ତ ବୃକ୍ଷ ସଦୃଶ । ଭାଷାକୁ ବଢ଼ାଇଲେ ବଢ଼ିବ, ଛିଣ୍ଡାଇଲେ ନିର୍ମୂଳ ହୋଇଯିବ । ଭାଷାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେଲେ ଶବ୍ଦ ଭଣ୍ଡାରର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଭାଷାକୋଷର ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଭାଗମାନ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜ୍ଞାନକୋଷର ରୂପ ନେଇଛି । ଜୟପୁର ମହାରାଜା ବିକ୍ରମ ଦେବ ବର୍ମା, ପାରଳା ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ଦେବ, ବୌଦରାଜା ନାରାୟଣ ପ୍ରସାଦ ଦେବ ଓ ଭାରତର ବଡ଼ଲାଟ ଲର୍ଡ଼ ଲିନ୍‌ଲିଥଗୋ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ନାମରେ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ଖଣ୍ଡ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ହୋଇଥିବାରୁ ବହୁ ନାଗରିକ ତାଙ୍କର ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ସେ ସମାଲୋଚନାକୁ ଭୟ କରିଥିଲେ ହୁଏତ ଅମୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ଭବପର ହୋଇନଥାନ୍ତା ।

ଭାଷାକୋଷ ପରିକଳ୍ପନାର ସତାଇଶ ବର୍ଷ ପରେ ପ୍ରକାଶନ ଯଜ୍ଞର ପୂର୍ଣ୍ଣାହୂତି ଘଟିଥିଲା । ପାଠକ-ଭକ୍ତବୃନ୍ଦ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରସାଦ ଅମୃତ ସ୍ୱରୂପ ଚାରୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଆତ୍ମତୃପ୍ତି ଲାଭ କଲେ ।

ଏ ଅଭିନବ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶନ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଏଭେରେଷ୍ଟ ଶୃଙ୍ଗ ସଦୃଶ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବାରୁ ବହୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା, ଅଭିନନ୍ଦନ, ଅଭିବାଦନ, ପୁରସ୍କାର, ପଦବୀ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ମାନ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରହରାଜ ମହାଶୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ସେହି ବିରଳ କାର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱୀକୃତି ସ୍ୱରୂପ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ୧୯୩୩ ମସିହାରେ ଭାଷାକୋଷର ସଂକଳକ ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ କୈସର-ଇ-ହିନ୍ଦ୍ ଓ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ରାୟବାହାଦୁର ପଦବୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଆନ୍ଧ୍ରର ଭାରତୀ ତୀର୍ଥ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ସାହିତ୍ୟ ବିଶାରଦ ତତ୍ପରେ ସମ୍ମାନଜନକ 'ସାହିତ୍ୟଭୂଷଣ' ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ସଦୃଶ ଜନପ୍ରିୟ ଅମୂଲ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ନର୍ମାଲ ସ୍କୁଲ ଲେନକୁ କଟକ ମ୍ୟୁନସିପାଲଟି ଭାଷାକୋଷ ଲେନ ନାମରେ ନାମିତ କଲେ । ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ଯେ ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନର କଟକ ରହଣି ବେଳେ ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ଗୃହରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ ।

ଭାଷାକୋଷର ମୁଖବନ୍ଧ ପାଠକଲେ ଜାଣିହୁଏ ଯେ ବହୁ ଆଗ୍ରହ ଓ ନିଷ୍ଠା ଥିଲେ ସେହିପରି ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରକାଶନ କାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ସମ୍ଭବପର ହୁଏ । ଜାତିର ଅମୃତ ପୁତ୍ର ପ୍ରହରାଜ ମାନସସନ୍ତାନକୁ ଦେଖିବାର ୫ ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସଂସାର ନାଟ୍ୟଶାଳାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ ସତ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ଏକ ଅକ୍ଷୟ ଅମର କୀର୍ତ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭାଷାକୋଷ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କୁ ଅମର ରଖିଛି ।

୩୪୬, ଶହୀଦ ନଗର
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭

— — —